

A ROCK AND ROLLON TÚL

Sneé Péter

– búcsúpillantás 1989-re –

„A véletlen úgy hozta, ma állunk vissza a télről a nyári időszámításra, tehát ez ma az URH búcsúkoncertje. Szeretném most elszavalni egy versemet! – és a mikrofont szorongató kancsal fiatalember máris deklamál. A rock-koncert közönsége pedig – még a fűtőtesteken is állnak – pissz nélkül, elfogódottan hallgatja. Kezdődnek a nyolcvanas évek. És hogy miként zárulnak? Mintha a véletlen segítene a redakció felé a következő évtized végén is. Amint nekem szegzik a kérdést, válaszért táskámba nyúlok. A Történeti Hivatalból jövet – hol undorral küszködve a III/III-as főcsoportfőnökség iratanyagában lapozgattam –, nem találom szokott újságomat. Pénzt számolnak az árusok vagy sajnálkozva közlik: kivételesen elfogyott. Makacsul kergetem a fantommá vált napilapot, mígnem a szerkesztőséghez közeli pavilonban ráakadok. Zsille Zoltán korszak-összefoglalójánál nyílik fel éppen: A rendszerváltás elsikkasztásának főpróbája. Nem álmodom?

Elszoktunk már a szerencsés véletlenektől. Melyikünk panaszkodhatott a sorsára? Akit megkíméltek a személyes döntés gyötrő gondjától, felelősségétől, legfőljebb végzetéről adhatott számot, de hol, kicsoda előtt? Mintha az annyit emlegetett történelmi, társadalmi törvények maguk basáskodnának felettünk! Eltaposnak, ha szembeszegülünk, és amikor engedünk, akkor is csak tengődés jut osztályrészünkül. Hiába óhaj, levegőtlen kalitunkból nincs kiút. Kortalanul, unottan morzsolgatjuk éveinket. Sándor György találó megállapítása szerint a szürkén is csak szürke van. Nincs szín és nincs forma. Meglett, dologtalan emberek ásítoznak a házibulikon. Recsegős bakelitlemezokről divatjamúlt slágerek szólnak. Nagy a csönd (még a víkendházaknál csörömpölő betonkeverők zaja sem tör át rajta), a kérlelhetetlen menetrendet ismerve harminc éve hallgat a váróterem.

Históriánk ritka pillanata közeleg pedig: az interregnumé. A régi világrend kereteit lopva szétszedik a nagyhatalmak anélkül, hogy sejténék, mekkora az egymásnak feszülő rendszerek tehetetlenségi nyomatóka, és milyen erővel kell megbirkózniuk majd. Védekezésékként ködösítenek: egyszerre őriznék a változatlanság látszatát és bontogatják az elaggott hidegháborús díszleteket, hogy az ellentétes késztetések közepette tévelygők, az eligazítástól megfosztottak számára csakugyan kalkulálhatatlanná válják minden. Kivételt nem ismerő determinációnkat a határozatlanság látszata váltja fel. Mintha az okozatok elszakadnának okaiktól. Hasztalan keressük egy-egy gazdasági vagy politikai döntés indítékát, csupán a szólás terének bővülését, illetve a cselekvési eshetőségek gyarapodását észleljük. Enged a végzet. Szokatlan élmény. Vaskora leáldozóban. Új fejezetet nyitunk talán: magunk formáljuk életünket? Az átláthatatlan szabályok közepette, hol a vak szerencsének kiszolgáltatottan ténfergünk, furán hat e feltevés. Amint kilépünk a reánk kényszerített passzivitásból, évtizedek visszafojtott mondandója, tenni akarása robban ki belőlünk. Helyettes szomjazókból és névtelen nullákból közszereplővé avanszálunk hirtelen. Saját hangunkat próbálgatjuk. (A végén még önálló személyiséggé válunk!) Akármilyen csúful zárjuk is, nem mondunk, nem mondhatunk le ennek élményéről! Olyan nagy baj nem lehet – ismételtetjük –, történjék bármi, egy biztos: rosszabb nem, csak jobb jöhet.

Nagy ígérettel köszönt reánk az 1989-es esztendő: talán megválhatunk a kényttől. Támogatójuk és fenntartójuk elhagyta helytartóságainkkal egykettőre végez a belső elégedetlenség. Bársonyosan puha, szelíd forradalmak zajlanak, vértelen (vagy majdnem vértelen) puccsok során megdőlnék a kommunista rezsimek, és polgárinak nevezett demokráciák alakulnak.

Leomlik a világot kettéválasztó berlini fal, és kivégeznek egy diktátor-házaspárt. 1,80-ról 4,80-ra drágul az újság. Csatlakozásunknak a földrész népeihez semmi akadálya többé. Évtizedekre elegendő esemény zajlik egyetlen évbe sűrítetten, hogyne vélnénk tehát korszakos jelentőségűnek? Pedig következmény csupán, amire rácsudálkozunk. Elbűvölhet, fontosságát mégsem ítéltük meg. Szakadozik a megbonthatatlan, örök barátság, rogyadozik a tudományos szocializmus által egyedül korszerűnek ítélt, a jövő kommunizmusát megalapozó állítólagos proletárdiktatúra? Afganisztánból és Magyarországról egyaránt kivonják a „legyőzhetetlen szovjet Vörös Hadsereg ideiglenesen ott állomásozó csapatait, vulgo: vége a katonai megszállásnak? Hihetetlen! Nemcsak az iskolában tanultaknak mond ellent, hanem a józan észnek is. Néhányszor vereséget szenvedett ugyan a nagy orosz birodalom ideológiája, ekkora kudarc azonban soha nem érte. A közhit szerint, ahová képviselői beteszik a lábukat, onnét ki nem vonulnak többé (Ausztria szabályt erősítő kivétel azok előtt, akik katonai szolgálatuk letöltése közben a Bécs alatti állások elfoglalását gyakorolták), és most engedelmesen átrajzolnák a befolyási övezeteket? Micsoda valószínűtlen feltevés! Puccstól rettegek. Képtelenségnek ítélem a megszállók retirálását, bizonyára javában készülnek a fegyveres hatalom-visszavételre. Nyár közepén javasolom szerkesztőtársamnak, tegyen közzé a Demokrata egy viselkedési útmutatót azon esetre, ha bekövetkezik, amit lengyel barátaink átéltek már. Lehurrognak, mégsem győzhetnek meg, ameddig az utolsó kisuvickolt katonacsizma is át nem masírozik a záhonyi hídon.

A durva erőszak eshetősége mellett jelentéktelen kérdés a hatalomgyakorlás jövő formája, gazdasági háttere, politikai légköre. Helyzetünk és haladási irányunk persze a legkevésbé sem függ óhajunktól. Az információáramlás új elvének elfogadását és a fegyverzetkorlátozási szerződéseket különös átrendeződés követi mind az ellenzék, mind a hatalom soraiban. Utóbbiról nemcsak az derül ki (amiről egyébként tudni lehetett, csak éppen nehéz volt egyértelműen bizonyítani), számos rétege, áramlata van, belső tusakodásai sem maradnak titokban. Mást akarnak az „új undokak és mást a lehetséges jövőjükön gyakorlatiasan munkálkodók. Ellentétük nyilvánosságra kerülése sokkolja a közvéleményt, ami meghökkent már a belső hírek mindaddig elképzelhetetlen bőségű és gyakoriságú kiszivárogtatásán is. Pozsgay fellépte látványosan igazolja a megosztottságról terjengő mendemondákat. Ez a hatalom már nem az a hatalom többé, ami kifelé egységesen és drasztikusan léphetne föl a szabadságukért küzdőkkel szemben. Szétválnak az ellenzék is, 1988. június 16. után háttérbe húzódnak korábbi hangadói, és nem vállalnak többé utcai konfliktusokat. Helyettük rövidlátó radikálisok kockáztatják a bőruket, és ingyen tartják fenn a látszatot, hogy a szabadságmozgalom lendülete töretlen, iránya változatlan. Holott korántsem az, hatalmas erők játéktérébe keveredtünk, s legfőbb annyi tehetünk, hogy – miközben a lehető legkevesebbet engedünk eredeti elképzeléseinkből – lázasan tanulunk. Nem kérdezősködünk: merre és hova. Hosszú távra nem tervezünk.

Örökre lebetonozott világunk felszakad, évtizedek alatt kijegecesedett formái oldódnak, előgomolyog mögülük a káosz. Sötét mélyén láthatatlan áramlatok örvénylenek, nyirkos huzatuk olykor megcsap. Vajon a kívánt irányba sodródunk-e vagy másfelé? Felelet nincs, csupán vágyainkról locsoghatunk. Először és mindenekfelett szabadságra áhítózunk. Ez az, amit évtizedek óta nélkülözünk. Mindenik válfaja, rétege hiányzik. Egyaránt szükségét éreznénk a nemzeti, a társadalmi, az egyes csoportokbeli és az egyéni szabadságnak éppen úgy, mint a hitbelinek, a kulturálisnak vagy éppen a szóbelinek. Kiterjedt hálózatukat, rendszerüket honosítanánk vissza, hogy biztonsággal élhessünk önrendelkezési jogunkkal. Elementáris késztetés hajt bennünket. Azt reméljük, révükön „természetes helyükre kerülnek majd az

emberek és a dolgok. Igazságtételre számítunk. Magától értetődőnek véljük az önkényuralomból hasznot húzó (vagy hátrányaival nem terhelt) elit leköszönését, a bűnösök színvallását és bocsánatkérését. Nem fejeket követelünk. A börtönöket sem tömnénk meg, csupán annyit várunk el a vétkesectől, ismerjék be: gonoszságot míveltek. Elorzott javainkról is lemondanánk őket, noha jól tudjuk, semmiféle jóvátétel nem pótolhatja megölt szeretteinket, elszalasztott lehetőségeinket, hiábavalóságokra fecsért éveinket. Hisszük: alkalmas jelöltek kerülnek a megüresedő posztokra, és hamarosan bizonyíthatják is rátermettségüket. Fundamentális, alulról építkező demokráciáról álmodozunk a szocialista jelzővel álcázott önkényuralom helyett.

Elképzeléseink anarchikusak, liberálisak és szociálisak. A központosítás ellen vagyunk, visszaszorítanánk az etatizmust. Föltételezzük, hogy nálunk még a kapitalizmus sem lehet érzéketlen, a szubszidiaritás elvét követnénk tehát. Itteni és ottani, múltbéli és jelenlegi tapasztalatainkat összegezve harmadikutas elképzeléseket melengetünk. A szétvert, már csak irodalmi példákban, illetve apró zárványokban létező polgárság mintájára széles középíráteget alakítanánk a diktatúra elnyomottjaiból. Nem egymás terhére, hanem egymás segítségével emelkednénk föl. Bízunk tenni akarásunkban. Valóban csodát művelhet, ha megnyílik előttünk a tér. Kalandos elméleti kísérletekből kölcsönözzük a gazdasági szisztémát ehhez. Liska Tibor műveit forgatjuk és 1956-os hagyományként a dolgozói részvételtől, a munkás-önigazgatásról vitázunk. Jóléti államot akarunk, de nyomorunk enyhítése közben mások iránt sem maradunk közömbösek. Reménybeni gazdagságunkból bőkezűen osztogatunk – nézeteiktől, származásuktól és tartózkodási helyüktől függetlenül – a rászorulóknak. Az „oszd meg és uralkodj! úgy egybenőt a diktatúrával, hogy kötelességünknek véljük a szolidaritást valamennyi elesettel, üldözöttel. Tevékeny szerepet vállalunk a különféle segélyszervezetekben még akkor is, ha egyéni hajlamaink a legkevésbé sem képesítenek rá, ismeretanyagunk pedig elégtelen hozzá. (Ekként születik és működik sokáig szinte a semmiből az IGFM honi leányszervezete.) Számolatlanul hordjuk adományainkat a környező országok bajbajutottainak. Nem kérjük, milyen nyelven beszélnek, és szeretnek-e, akik kapják. Küldjük, amink van, ami nélkülözhető egyáltalán. 1968 augusztusának emléke kínozt, vagy dicstelen hallgatásunk 1981-ben? Bármilyen motiváljon, tevékeny szerepet játszunk régióink átalakulásánál.

A kemény és alighanem fordulatot hozó 1988 után ez az esztendő balhiteink csalfaságáról tanúskodik. Megálmodott lehetőségeink közül rendre a sanyarú, gyöngé változat érvényesül. Aligha futhatjuk ki legjobb formánkat! Émelygünk is minduntalan. Damaszkusz felé tolonganak a sunyítva megtérő, eladdig csupán „belülről bomlasztó, tetteikről számot adni viszont rendre elfeledő Saulok. Agresszív ajánlkozásuk készületlenül ér. Elmocskolódnak erősítő, tiszta ünnepeink is. Március 15-én mindig vertek. Csak az ment az utcára, akinek fontos volt. Most pedig joviális mosolyú, verető párttitkárok csatlakoznak hozzánk és civilben, tenyérnyi nagyságú kokárdával mellükön az ütlegetésre parancsot adó rendőrtisztek. Kössünk Új Szövetséget velük? Hányinger környékez. Klubformát ölt a nyilvánosság is. Zártkörű. Belépés csak invitálásra. Önjelölt vezetői annak adják meg a szót, akinek akarják. A statiszták neve: hallgass és tapsolj! Ellenzéki véleményvezérek szólalnak meg a rádióban és a televízióban. Kiválasztásuk módja szerfölött különös. Amelyikük mást mondana, mint amit várnak tőle, annak hangja elektronikus továbbításra alkalmatlannak minősül. Egy az igazság, és a fölényben lévő birtokolja. Ismerős tétel, ugye? A kettős beszéd hagyománya folytatódik, megéled a dupla gond. Amennyiben úgy vélekedünk: társadalmunk erkölcsi állapotát mintázza hasadása (Ők olyanok amilyenek, Mi bezzeg mások vagyunk), jókorát tévedünk. Irtózatot pofon ez, ég a képünk tőle. Nevünkben, helyettünk és fölöttünk tárgyalnak megint. A június 16-i temetésre készülődve már

azon élcelődünk: milyen kellemetlen volna, ha egy MDF-es rendező verne a markába röhögő rendőr helyett. (Nem is gyanítjuk, hogy az egyik fő szervező éppen a hírhedt III/III-as ügyosztály.) Moszkva támogatta eddig a velünk szemben állókat, most hökkenten látjuk, a keleti kényúr visszakozásának dacára mégsem maradunk magunkra. Mark Palmer úr megbízottai ott ülnek mindenütt, kijelölik képviselőinket és beleszólnak vitáinkba. Kézben tartják a teljes magyar államapparátust, és bármit elérhetnek nála (akár azt is, hogy az 1956 óta folyamatosan rendőri őrizet alatt tartott, majd emigrációba kényszerített forradalmár, Krassó György szerepelhessen a királyi televízióban). Céljaikat és értékszempontjaikat az archívumok megnyitásaig legföljebb csak találgathatjuk. Jóllehet moderátorként lépnek fel, közös dolgaink intézése közben megkötik kezünket. Félreérthetetlenül kiskorúaknak tekintenek. Tiltakoznánk, de kinél és hogyan?

1989. december másodika az utolsó nagy házibuli napja. Dübörög a rock and roll. A beszűkült, értelmiségi gettóba szorult ellenzéknek elkél egy kis vérfrissítés, konspirációs feladataink közben is kapóra jön az informális kapcsolattartás baráti módja. Pompásan működik a havi egyszeri-kétszeri találkozások rendszere. Kedélyünk azonban gyorsan savanyul. Hosszú összezártágunkban megutáltuk egymást, s úgy érezzük: immár kinőttünk a gyerekes hancúrozásból. Főösleges tovább bujkálnunk, amikor neves emigránsokkal találkozhatunk a New York mély vizében, s nem gördítenek akadályt többé a párizsi Irodalmi Újság, a szamizdat Beszélő vagy éppen a Demokrata megjelenése elé. Összekötő szálaink lazulnak, semmivé foszlanak. Minapi barátom közönyös szervusszal siet tova, holnap meg sem ismer talán. A kusza helyzet sietteteti csoportjaink bomlását. Kétfélől is bontják: az elithez tartozás nyomán, valamint irányzatok mentén. Politikai szövetségek bármikor kimúlhatnak és újjászülethetnek, inkább aszerint oszlunk meg, hogy számottevő figurának ismernek-e. Ádáz harc folyik a kiemelkedésért. Valamiféle korlátozott védelemmel járt az elhíresülés korábban. Kinek nevét bemondta a SZER, kevesebb zaklatás érte. Hadd tülekedjen hát az első aláírás jogáért, ki szenvedett! Megérdemli. És ha ennek nyomán újkori Gothai Almanach születik? A lelke rajta. Bajos volna effélékkel mentegetni immár a szolidaritásról lemondó, önmaga számára ugyanakkor minden társadalmi segítséget lekötő „kemény magot. Jó néhányan elmondhattuk korábban: itt állok, másként nem tehetek. Személyes érdekből küzdünk most tovább, és vetélytársakká válunk. Mindenki mindenkinek a farkasa lesz. Amelyikünk komolyan gondolja a civil kurázsit, és meggyőződésből cselekszik, alig várja a szabadság beköszöntét, hogy megválhasson végre a közszereplés nyűgétől. Kevesen vágynak politizálásra közülünk. Dolgozni szeretnénk, ideológiai korlátoktól mentesen, feladatunkra összpontosítva. Maradjanak bár a személyes kapcsolatok és tartsák számon pártvonzalmainkat, legalább egy harmadában vegyék tekintetbe végzett munkánkat is! Gyermekei naivitás ez. Ugyan melyikünket zsongítana el a kutatás izgalma, egy gondolat eleganciája vagy megfogalmazásának szépsége – hogy kétes igazságát már ne is emlegessük? Az ideológia ejt fogságba megint. Nem egyedül engedélyezett, kizárólagos formájában ural bennünket, hanem számtalan – közös eredetű és hasonló logikájú – alakban.

Az elit megújítása zajlik kívánatos cseréje helyett. Iszonyatos tusakodások közepette, hiszen az ország eltartóképessége csekély, és a külföldi lehetőségek is nehezen hozzáférhetőek. Mindenki befelé törekszik tehát, és foggal-körömmel harcol, véletlenül se szoruljon peremre. Hogy nem ömlik vér, egyedül a kádári halogatásnak köszönhető. Generációs frissítésre szorul ugyanis a káderállomány, így sokan nyugdíjazhatóak, másokat pedig gazdasági csereajánlattal elégítenek ki. A süllyedő hatalom másod-, harmadvonalbeli mitugrászai azonban vállvetve küzdenek a feltörekvő újakkal. Modorukban és viselkedésükben alig különböznek egymástól,

legfőbb eredményeikben: a rutinosak kenterbe verik elméletileg képzett vetélytársaikat. Egyedül az alsóbb néprétegek iránti megvetésben osztoznak egyformán, maradéktalanul. 1989-cel végképp kettészakad a magyar társadalom. Ez az utolsó pillanat, amikor választhatunk még, hová tartozunk: maradunk az alávetett szegények között, vagy felverekedjük magunkat a gazdagokhoz. Vélekedésünk a közjóról ütközik mások szándékos hátráltatásával. A tébolyult vagyongyűjtés lehet pillanatnyi hóbort is, a mértéket veszített újgazdagok napja hamarost leáldoz talán. Európa konszolidált polgári állama mégsem emlékeztethet egy dél-amerikai banánköztársaságra! Csakhogy nem mi konszolidálunk ám, hanem ők. Értékeik normává emelkednek, képviselőik, a „sikeres emberek példaképpé válnak. Nyomukban eltűnik az egymás iránti rokonszenv és megértés. Három nagy áramlat sodrában utazunk ekkortájt: egyik csoportunkat a nagyvárosi, magát jobb híján liberálisnak mondó, ám annak eszmevilágától ugyancsak távol álló értelmiség alkotja, a másikat a népben-nemzetben is csak ritkán gondolkodó vidéki elit, míg a harmadikat korábbi elveihez és civil gyakorlatához ragaszkodó, leradikálisozott önfelűek csapata. Mindannyian tesszük a dolgunkat. Az első két csoport készül a hatalomba, az utolsó meg végzi a „piszkos munkát. Tüntet a követségek vagy a BM előtt, és tőle telhetőleg serkenti a lanyhuló változásokat. Amit nem győz erővel, azt szimbolikusan teszi meg. Visszakereszteli az utcákat, harsányan követeli a munkásőrség lefegyverzését, a megszállók gyors távozását, a karhatalom szelídítését. Szót emel a mindannyiunkat fenyegető képzelt vagy valóságos veszélyek ellen, miközben elmulasztja szervezeti hátterének kiépítését, és nem teremt szilárd anyagi bázist sem. Jövendő szerepe helyett a pillanatnyi feladatokra függeszti tekintetét. Hamar elkopik. Rühellvén kívül állását, maradványait felőrlik. Hitet kell tennünk valamelyik irányzat mellett, különben erkölcsi hullává avatnak. A befolyásolási rendszerek kiépülésével és megszilárdulásával szó sem lehet többé a független személyiség ideájának gyakorlati megvalósításáról. Ez majd a színre lépő új nemzedékeket ébreszti generációs tudatra és teszi pragmatistává. A világnézeti semlegességtől irtózó, konzervatívnak átkozottul szabadelvű, liberálisnak viszont maradi nacionalisták számára azonban nem adatik ilyen esély.

1989-ben nemcsak Márai Sándor hunyja le szemét, kilobban annak eszménye is, amit élete második felében képviselt. Arany János Demokrata-nótájára kívánjuk a szabadságot rend nélkül. Úgy lesz Köztársasággá a Magyar Népköztársaság, hogy a még regnáló MSZMP egyik vezetője október 23-án az Országház erkélyéről annak nyilvánítja. A megvívatlan, ajándékként ölünkbe pottyant demokrácia parlamentáris formájú, ám rendi szellemű. Hatalmi csoportosulásainkat arra készíti ez, hogy jelentős kihatású gazdasági és politikai döntéseiket zárt ajtók mögött, bizalmas tárgyalások során hozzák meg. Az érdekgyócok léte, ténykedése így láthatatlan marad, és a külhoni erők befolyása sem mérhető. A legvadabb feltételezések kapnak lábra. Tradícióként az elitista politikai szemlélet és vele párhuzamosan az előkészítetlen rögtönzések gyakorlata örökítődik át, a költségesnek nevezett informálódás és társadalmi véleménykérés viszont nem. Elégedetlenségünk csitítására kiötlük majd az abszurd jóvátételt, ami egyedül arra alkalmas, hogy tovább szítsa a társadalmi gyűlölséget. Megrövidítettnek és becsapottnak érezzük magunkat, kiváltképpen az, akinek csak kára van, pótolható tulajdona viszont soha nem is volt. Néhány hamvába holt próbálkozás után elfelejtődik a dolgozói részvétel eszméje. Az akadémikuskodó résztulajdonosok helyett bérabszolgákat igénylő tőkeerős konsernek munkásvédelmi garanciák és ütőképes szakszervezetek nélkül kapják meg, amit kérnek, az átállás terheit pedig a vidék és a mezőgazdaság viseli.

A központosítási törekvések sem lanyhulnak, mi több, szerepének növelésére kényszerül az állam, mivel feladatainak köre tovább bővül az elhamarkodott döntések következtében.

Formálisan és informálisan parancsnokló csoportjai nemcsak akkor rettennek meg, ha egy Pákh Tibor vagy az Inconnu csoport a megszállók mielőbbi hazatérését sürgeti, mindazoktól tartanak, akik önállóan lépnek föl. Majd csak megoldódnak a gondok – sugallják –, és előbb-utóbb a jogszolgáltatás figyelme is kiterjed a napvilágra került bűnökre! Mi pedig megtanuljuk, hogy fölösleges hangoskodnunk. Nem segít, ha nyilvánossághoz fordulunk. Akár a legordenárébb módon pimaszkodhat bárki: intézményi párttitkárok rukkolhatnak elő lovagrendi nagymesterként, egykori főcenzorok oktathatnak szabadságra és demokratikus gondolkodásra, Magyarország legkedveltebb napilapjaként hirdethetik a Népszabadságot, téveselnökök síbolhatják el falujuk vagyónát, semmi nem szab határt nékik. Erkölcsi megfontolások és távlati elképzelések nem szűkítenek az eredeti tőkefelhalmozás esélyein.

Ahol 1989 öröksége élénkebb színekben tündököl, ott sem örvendhetünk zavartalanul. A minden kétséget kizáróan javunkra szolgáló szovjet csapatkivonás káros mellékhatásokkal is jár. Átmenetileg védtelenebbek leszünk és kiszolgáltatottabbak, ami arra ösztökél a fenyegető balkáni válság árnyékában, hogy minél előbb belépünk a NATO-ba, noha a legkevésbé sem hiányzik a csatlakozás egy újabb katonai szövetséghez. E lépés kellően fel nem mért anyagi kihatásai utóbb jelentkeznek. Az is csak egy évtized távlatából látható, mekkorát veszítettünk, amikor nem kapcsoltuk katonai visszatérésünket a gazdasághoz. Amint megkezdjük védelmi integrálódásunkat, lanyhult a befogadó államok hajlandósága. Cicázik velünk az EU, és hol van még a Monetáris Unió? 1989-ig természetesnek tekintjük, hogy 1945-ös tapasztalatainkból okulva komoly gazdasági támogatást kínálnak majd fölzárkóztatásunkhoz. Úgy gondoljuk, biztonságuk megér ennyit, a védelmi kiadások terén jelentkező megtakarításaik pedig lehetővé is teszik e segítséget. Bármennyire logikusnak tűnjék vélekedésünk, az elmúlt tíz esztendő megcáfolta. Rövid távú gazdasági megfontolásokból vonakodnak a komoly kezdeményezésektől, amivel pedig mi készíthetnénk jobb belátásra őket, arról önként mondunk le. Hosszú távon egyedül viseljük a költségek zömét, miközben az előnyöket nem csak mi élvezzük (lásd a jugoszláviai háború kiadásait és az újjáépítés várható hasznának lecsapódását). Sietve megnyitott gazdaságunk a felvétel idejéig a gyarmatosítás szabad terepe. A jogi, etikai, társadalomszervezési, információs, stb. követelmények előzetes érvényesítése pedig már lelki és szellemi tartásunkat fenyegeti.

Többé-kevésbé létező véleményközösségünk 1989-es elvesztése, az angol nyelv előretörésével párhuzamosan megfoszt frissülési, alkalmazkodási, újjáalakulási képességeink javától. Lappangó nemzeti kultúránk szubkultúrák laza csoportjára bomlik, és idegen szubkultúrák – hagyományainktól elütő, nemegyszer azzal kifejezetten ellenséges – világlátását és észjárását veszi át. Kihallik lepusztult, trágár beszédünkből, valamint a tetszetős, de meggondoltság nélküli szólásformák hajszolásából zavarodottságunk. Melyikünk szavalna verset ma egy rockkoncerten, és hol az a közönség, amelyik meghallgatná? Míg álmodni sem mert jövővel kecsegtet a szerencsés véletlenek harmóniája 1989-ben, röpke tíz esztendő múltán lelepleződött hamis káprázataival búsít. Megmaradtunk ugyan, de véletlenül sem tanultunk meg szabadságunkat kivíva helyesen, jól élni. „Totális demokrácia, mindenki ember, aki téved/ Hatalmas áradat az utca, elmos engem és téged/ Miért égnék a hangok, ki lesz az úr/ Van-e élet a Földön a rock and rollon túl?